

Dorota Roszkowska-Hołyśz
ORCID: 0000-0001-7701-6412
d.roszkowska@wez.uz.zgora.pl
Uniwersytet Zielonogórski
Anna Gąsiorek-Kowalewicz
ORCID: 0000-0002-3340-9318
a.kowalewicz@wez.uz.zgora.pl
Uniwersytet Zielonogórski

<https://doi.org/10.26366/PTE.ZG.2020.172>
Open Access, CC BY-NC-ND 4.0

Cytowanie: Roszkowska-Hołyśz, D. i Gąsiorek-Kowalewicz, A. (2020). Socjalizacja finansowa w zbiorowości młodych dorosłych na przykładzie studentów ekonomii Uniwersytetu Zielonogórskiego. *Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Zielonej Górze*, 12, s. 101-124.

Socjalizacja finansowa w zbiorowości młodych dorosłych na przykładzie studentów ekonomii Uniwersytetu Zielonogórskiego

Abstrakt

Pojawiające się często problemy z finansami w okresie dorosłości, nierozumienie działania instytucji finansowych oraz nieumiejętność zarządzania osobistymi finansami, to bardzo często efekt braku kompetencji finansowych. Uczenie dzieci zarządzania pieniędzmi przygotowuje je do realiów finansowych, planowania i bezpieczeństwa finansowego w przyszłości. W celu określenia znaczenia socjalizacji finansowej w okresie dzieciństwa na zachowania finansowe w okresie wchodzenia w dorosłość przeprowadzono badanie ankietowe wśród studentów ekonomii na Uniwersytecie Zielonogórskim. W artykule dowiedziono, że socjalizacja finansowa dzieci odbywa się przez obserwację praktyk finansowych ich rodziców a także przez ich własne doświadczenie z wydatkowaniem pieniędzy w okresie dzieciństwa.

Słowa kluczowe: socjalizacja ekonomiczna; wiedza finansowa; socjalizacja finansowa; młodzi dorośli

Financial socialization in the population of young adults on the example of economics students from the University of Zielona Góra

Abstract

Frequently occurring problems with finances during adulthood, misunderstanding of the operation of financial institutions and inability to manage personal finances are very often the result of a lack of financial competence. Teaching children to manage money prepares them for financial realities, planning and financial security in the future. In order to determine the importance of socialization during childhood on finance during the period of adulthood, a survey among economics students at the University of Zielona Góra. It has been proved in the article that financial socialization of children takes place through observation of their parents' financial practices as well as through their own experience with spending money during childhood.

Keywords: economic socialization; financial knowledge; financial socialization; young adults

JEL: A20, D14, G40

Wstęp

Świadome uczestnictwo w życiu ekonomicznym jest pożądaną cechą człowieka we współczesnym świecie. Zachodzące zmiany społeczno-ekonomiczne przyczyniają się do nasilenia procesu finansjalizacji (Koposko i Hershey, 2014, s. 17). Mianem finansjalizacji (finansyzacji) określa się wzrost znaczenie sfery finansowej we wszystkich sferach aktywności gospodarczej. Zgodnie z klasyczną definicją z finansjalizacją gospodarki mamy do czynienia, gdy rośnie udział sektora finansowego w gospodarce. Zdaniem K. Jajugi (2014, s. 148) finansjalizacja oznacza wzrost znaczenia motywów finansowych (głównie ryzyka i zysku) w procesie podejmowania decyzji gospodarczych i ich wpływu na efektywne funkcjonowanie podmiotów ekonomicznych oraz zachowania społeczne. Najszersza definicja tego pojęcia przypisywana jest Epsteinowi, który stwierdził, że finansjalizacja oznacza rosnącą rolę motywów finansowych, rynków finansowych, podmiotów i instytucji finansowych w funkcjonowaniu gospodarek krajowych i zagranicznych (Epstein, 2005, s. 3). Jednocześnie brakuje w społeczeństwie świadomości w tym zakresie, a poziom posiadanej wiedzy ekonomicznej jest stanowczo zbyt niski w odniesieniu do wyzwań stawianych przez otoczenie oraz indywidualnych potrzeb i oczekiwań jednostki.

Wiedza finansowa stanowi istotny element funkcjonowania w sferze finansów, podejmowania samodzielnych decyzji finansowych uwzględniających aktualny stan sytuacji gospodarczej zarówno w skali mikro-, jak i makroekonomicznej (Kołodziejczyk, 2012). Zarządzanie finansami, które obejmuje zachowania związane z konsumpcją, zarządzaniem gotówką, oszczędnościami i inwestycjami oraz zarządzaniem kredytami (Dew i Xiao, 2011), wpływa na dobrostan osób, rodzin, społeczeństwa (Clarke, Heaton, Israelsen i Eggett, 2005; Hira, 2012; Xiao, Chatterjee i Kim, 2014). Konsekwencją niedostatecznej wiedzy w sferze finansowej jest podejmowanie nieadekwatnych do sytuacji finansowej gospodarstwa wyborów, prowadzących do wykluczenia finansowego, definiowanego jako sytuacji, w której osoba napotyka na trudności w dostępie i/lub w korzystaniu z usług oraz produktów finansowych w zakresie odpowiadającym jej potrzebom i umożliwiającym jej prowadzenie normalnego życia społecznego (Dąbrowska, Janoś-Kresło i Oziomek, 2005).

Wymaga się zatem od społeczeństwa coraz większej znajomości wielu prawidłowości rządzących gospodarką, instytucji i instrumentów finansowych. W procesie socjalizacji pierwotnej rodzice i opiekunowie przekazują dziecku wiedzę finansową oraz zaszczepiają (lub nie) potrzebę oszczędzania czy racjonalnego gospodarowania budżetem. M. Maciejasz-Świątkiewicz (2016, s. 23) uważa, że wczesna edukacja finansowa pozwala w prawidłowy

sposób ukształtować zachowania finansowe, dzięki czemu można zapobiegać różnego rodzaju patologiom finansowym i kształtować właściwe wzorce zachowań finansowych w różnych ich aspektach, takich jak pozyskiwanie pieniędzy, zarządzanie nimi, oszczędzanie i płacenie podatków, zaciąganie zobowiązań, ubezpieczanie się itd. Opisane wdrażanie do finansów to elementy szerzej rozumianej socjalizacji ekonomicznej. M. Goszczyńska określa socjalizację ekonomiczną jako wszystkie procesy, dzięki którym dziecko zdobywa umiejętność rozumienia otaczającego go świata gospodarczego i uczy się działania w nim (Goszczyńska, Kołodziej, Trzcńska 2012, s. 14). Ch. Roland-Levy rozumie ją jako proces obejmujący „nabywanie wiedzy, umiejętności, tworzenie opinii, postaw dotyczących świata gospodarki” (Roland-Levy 2004, s. 278). Bowen (2002) podkreśla, że w procesie socjalizacji finansowej jednostki otrzymują wiedzę finansową potrzebną do funkcjonowania w świecie finansów, szczególnie dotyczącej zarządzania pieniędzmi, inwestowania, podatków i korzystania z kredytów.

Według S. Danes i T. Dunrud (1993) za socjalizację finansową uznaje się „proces nabywania i rozwijania wartości, postaw, standardów, norm, wiedzy i zachowań, które przyczyniają się do rentowności i dobrobytu jednostki” (s. 128). Obejmuje elementy dotyczące pozyskiwania pieniędzy, oszczędzania i wydawania pieniędzy, zaciągania zobowiązań, ubezpieczania się i płacenia podatków (Maciejasz-Świątkiewicz, 2016, s. 24). Socjalizacja finansowa, podobnie jak ekonomiczna, może mieć charakter pierwotny lub wtórny. Socjalizacja pierwotna to wszystkie procesy, w których dziecko zdobywa umiejętność rozumienia otaczającego go świata i uczy się działania w nim. Socjalizacja wtórna następuje wraz ze zmianą ról społecznych pełnionych przez człowieka i nabywanych doświadczeń. Socjalizacja wtórna pogłębia wiedzę nabytą w poprzednich etapach (Kuchciak, Świeszczak, Świeszczak i Marcinkowska, 2014, s. 173).

W ujęciu finansowym dzieci i młodzież postrzegani są jako potencjalni uczestnicy rynku finansowego i w takim charakterze są obiektem badań. Młodzież miała zawsze bardzo ważne miejsce w centrum zainteresowań ekonomistów, socjologów i politologów (Opalińska, 2018, s. 140). Wśród zagadnień, jakie przyswaja sobie młody człowiek w procesie socjalizacji finansowej, wyróżnić należy te związane z pieniądzem i jego funkcjami. Istotne jest dostrzeżenie przez dziecka zjawiska zmienności wartości pieniądza w czasie. Ogromną rolę odgrywa ukształtowanie postaw wobec oszczędzania. Prawidłowe konstruowanie budżetu, kontrola wydatków to istotne umiejętności, które rzutować będą na jakość życia zarówno dorosłego jak i dojrzewającego człowieka (Alhabeeb, 2002, s. 9). Młodzi ludzie muszą

opanować pojęcie kredytu we wszelkich jego postaciach. Rozumienie zadań instytucji finansowych to proces, do którego powodzenia przyczynić się mogą zarówno rodzice, jak i pozostali agenci procesu socjalizacji – szkoła, rówieśnicy. Poziom wiedzy agentów socjalizacji i umiejętność jej przekazywania i prezentowania w przykładach również jest zróżnicowany. Socjalizacja finansowa jest specyficznym rodzajem socjalizacji ekonomicznej, gdyż większość z jej zagadnień na poziomie wyższym niż elementarny wymaga osiągnięcia przez dziecko pewnego poziomu rozwoju: stadium operacji formalnych. Jednak warto sobie uświadomić, że zachowania ekonomiczne dzieci kształtują się w procesie trwającym latami. Począwszy od najmłodszych lat, dzieci stykają się z pieniędzem i nie do końca w sposób uświadomiony kształtują swoje postawy, które w dużej mierze wynikają z naśladownictwa. Skoro nawyki dorosłych w zakresie zarządzania gospodarstwem domowym, planowania wydatków, oszczędzania i inwestowania pieniędzy zaczynają się kształtować już w dzieciństwie, utrwalają się w wieku młodzieńczym, uznać należy, że prowadzenie badań nad socjalizacją finansową jest niezwykle istotne.

Metodyka badań

Zwyczaje finansowe – zarówno pozytywne, jak i negatywne – kształtujące się w okresie dzieciństwa oraz w okresie adolescencji, utrzymują się przez całe dorosłe życie. Wiedza finansowa, postawy i zachowania nabyte w tym okresie mogą wpłynąć na ich życie w znaczący sposób, nie tylko w dziedzinie dobrobytu finansowego i gospodarczego, ale także w odniesieniu do bieżących relacji z rodziną, przyjaciółmi i współpracownikami.

Według badań zrealizowanych przez MillwardBrown na zlecenie Biura Informacji Kredytowej oraz Fundacji Kronenberga przy Citi Handlowy, aż 39% Polaków określa stan swojej wiedzy z zakresu tematyki finansowej jako słaby, a 43% ocenia, że jest on średni (Maison, 2013, s. 7). Niski stan wiedzy finansowej Polaków został wykazany nie tylko we wspomnianych badaniach instytucji finansowych, ale również w badaniach naukowych (Maison, 2013; Iwanicz-Drozdowska, M., Kitala, R., Matuszyk, A., Nowak, A.K., 2011; Kuchciak i in. 2014). Badanie przeprowadzone w 2010 roku przez Jorgensen i Savla (2010) wykazały, że wielu młodych dorosłych ma nieodpowiedni poziom wiedzy dotyczący finansów oraz niski poziom umiejętności zarządzania własnym budżetem.

Polacy są również, w porównaniu z mieszkańcami Europy zachodniej, stosunkowo mało skłonni do oszczędzania, a także rzadziej korzystają z usług banków (Pentor, 2006),

a zdecydowana większość rodzin tworzących wspólne gospodarstwo domowe stwierdza, że nie posiada żadnych oszczędności pieniężnych (CBOS, 2006).

W literaturze światowej pojawia się szereg badań, analizujących wpływ różnych czynników (np. kieszonkowego, zmiennych demograficznych) na oszczędzanie pieniędzy przez młodzież oraz dorosłych (m.in. Furnham, 2001; Roland-Lévy, 2004). Jednakże w Polsce przeprowadzono do tej pory bardzo niewiele badań (m.in. Goszczyńska, 1996, 2010; Kupisiewicz, 2004; Trzcńska, 2008). Dlatego spośród szerokiego spektrum aktywności ekonomicznych podejmowanych przez młodych dorosłych w niniejszej pracy poddano analizie decyzje dotyczące oszczędzania.

Przedstawione w niniejszej pracy badania mają na celu określenie wpływu socjalizacji finansowej w okresie dzieciństwa na kształtowanie się postaw i zachowań młodych dorosłych związanych z oszczędzaniem pieniędzy. Badanie zrealizowano metodą wywiadu bezpośredniego z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety, w styczniu 2019 r. wśród studentów pierwszego roku studiów stacjonarnych na kierunku ekonomia na Uniwersytecie Zielonogórskim. W badaniu wzięło udział 115 respondentów. Spośród badanych osób znalazły się te pomiędzy 18 a 25 rokiem życia. Większość wśród badanych to kobiety, które stanowią 77,39% zbiorowości. Najwięcej jest mieszkańców małych miast województwa lubuskiego – 40,87% spośród wszystkich ankietowanych.

Przeprowadzone badania mają pewne ograniczenia, które powodują, iż należy być ostrożnym w generalizowaniu ich wyników. Pierwsze ograniczenie niniejszego badania jest związane ze stosowanymi analizami statystycznymi. Badania korelacyjne narzucają bowiem pewne ograniczenia co do wyciągania wniosków dotyczących ich rezultatów.

Kolejnym ograniczeniem jest liczba osób biorących w badaniu. Z uwagi na ograniczenia finansowe i wielkość dobru próby, badania nie mają waloru reprezentatywności. Badana próba nie odzwierciedla w pełni struktury populacji generalnej, dlatego wyniki nie mogą być ekstrapolowane na całą populację. Podobny sposób przeprowadzania badania został zastosowany między innymi przez P. Webley i E.K. Nyhus (2013) oraz Denegri Coria (2010). Można zatem przyjąć, że jest to praktyka stosowana i prezentuje wstępny obraz badanego zjawiska. Kolejnym ograniczeniem był udział jednorodnej grupy badawczej – młodych ludzi – studentów, co nie pozwalało również na sprawne zróżnicowanie typów postaw finansowych według kryterium wieku.

Warto podkreślić, że uzyskane wyniki dotyczą niewielkiej grupy zielonogórskich studentów, a porównywanie ich z wynikami badań zagranicznych może rodzić pewne trudności wynikające z odmiennych doświadczeń kulturowych.

W odniesieniu do wcześniejszych badań oraz podstaw teoretycznych założono dwie hipotezy badawcze:

H1: Socjalizacja finansowa w okresie dzieciństwa prowadzona w rodzinie wpływa na umiejętność zarządzania finansami, w tym sprzyja oszczędzaniu pieniędzy (kształtuje pozytywne postawy wobec oszczędzania, uruchamia różnorodność motywów oszczędzania oraz sprzyja częstszym zachowaniom oszczędnościowym) w okresie dorosłości.

Nieliczne badania dotyczące wpływu edukacji ekonomicznej w rodzinie (Webley i Nyhus, 2006; Trzcńska, 2008) wskazują, iż rodzice mogą wywierać pozytywny wpływ na uczenie dzieci oszczędzania pieniędzy. Aczkolwiek w badaniach (Webley i Nyhus, 2006) korelacje nie były wysokie.

H2: Socjalizacja finansowa jest zróżnicowana przez płeć, wiek i miejsce zamieszkania.

Badania Trzcńskiej (2008) oraz Otto (2009) ujawniły różnice międzypłciowe w charakterystyce motywów oszczędzania oraz zarządzania własnymi środkami finansowymi. W zagranicznych badaniach (Furnham i Thomas, 1984; Furnham, 1999; Webley i Nyhus, 2006; Tang, Baker i Peter, 2015) spośród zmiennych demograficznych różnicujących postawy wobec oszczędzania wyróżnia się wiek oraz płeć dziecka, status społeczno-ekonomiczny rodziny, a także miejsce zamieszkania. Zakres tematyczny badań nad socjalizacją ekonomiczną prowadzonych w krajach zachodnich jest bardzo szeroki. W Polsce prowadzone badania są nieliczne oraz fragmentaryczne. Ponadto wyniki polskich badań nie pokrywają się z wnioskami uzyskanymi przez badaczy zagranicznych. Wiele aspektów tego procesu nie zostało jeszcze zbadanych, ciągle brakuje wiedzy pozwalającej zaprojektować odpowiednie, oparte na wynikach badań naukowych, programy edukacyjne skierowane do dzieci i rodziców.

W ramach socjalizacji finansowej pierwotnej autorzy badali następujące jej przejawy; otrzymywanie kieszonkowego i swoboda nim gospodarowania, naukę gospodarowania pieniędzmi i kontrolowanie wydatków w życiu dorosłym, naukę oszczędzania i zachęcanie do niego, posiadanie konta w banku, rozmowy o ekonomii i finansach w domu rodzinnym.

Analiza uzyskanych wyników

Pierwszy analizowany aspekt związany z socjalizacją finansową dotyczył otrzymywania kieszonkowego w okresie dzieciństwa. Zdaniem badaczy (Lewis i in., 1995; Roland-Levy, 1990, 2004) podstawowym narzędziem wykorzystywanym przez rodziców do wzbogacania wiedzy i umiejętności finansowych dziecka powinno być kieszonkowe (Tang i in., 2015, s. 376). Jest to ważny instrument, za pomocą którego dzieci doskonalą się w zaspokajaniu własnych potrzeb, poznają wartość pieniądza i kształtują pożądane zachowania finansowe. Na szczególną uwagę zasługuje fakt, iż tylko 29% rodziców daje dzieciom pieniądze regularnie (co tydzień lub co miesiąc) (Trzcńska, 2008, s. 54).

Tabela 1 przedstawia odpowiedzi zróżnicowane miejscem zamieszkania badanych. Kieszonkowe otrzymywało 76,52% badanej zbiorowości, z czego 31,30% regularnie. Warto podkreślić, że stosunkowo niski odsetek osób, które regularnie otrzymywały kieszonkowe. Fakt ten potwierdzają też wcześniejsze badania, zarówno polskie, jak i zagraniczne (Ipsos Polska, 2005; Gasparski, 1991; Thomas i Furnham, 1984; Furnham, 1999).

Tabela 1. Gdy był Pan/Pani między 8 a 16 rokiem życia, otrzymywał Pan/Pani od rodziców (opiekunów) kieszonkowe?

Miejsce zamieszkania w okresie dzieciństwa	Kategorie odpowiedzi			Ogółem
	Tak, regularnie	Tak, ale czasami o tym zapominali	Nie	
Miasto	12 10,43%	18 15,65%	7 6,09%	37 32,17%
Małe miasto	15 13,04%	21 18,26%	11 9,57%	47 40,87%
Wieś	9 7,83%	13 11,30%	9 7,83%	31 26,96%
Ogółem	36 31,30%	52 45,22%	27 23,48%	115 100,00%

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Jednocześnie 23%, czyli prawie co czwarty student, kieszonkowego w dzieciństwie nie otrzymywał. Z jednej strony, rodzice w Polsce sami mają dość słabą wiedzę ekonomiczną (Domurat, Kołodziej, Macko i Tyszka, 2008) i nie przykładają dużej wagi do świadomej i aktywnej edukacji ekonomicznej swoich dzieci (m.in. poprzez dawanie regularnie kieszonkowego). Z drugiej strony, stosunkowo niskie dochody dorosłych Polaków nie zawsze pozwalają na zaplanowanie w domowym budżecie regularnego kieszonkowego dla dzieci.

Studenci, którzy dorastali na wsi, w 29,03% dostawali kieszonkowe regularnie, jednak z równą częstotliwością go nie otrzymywali. Nieregularne wpływy deklaruje 41,93% mieszkańców wsi. Mieszkańcy małych miast w 44,68% deklarują nieregularne wpływy, 31,91% – regularne, a 23,4% wcale nie dostawała pieniędzy. Mieszkańcy dużych miast w 48,64% otrzymywali nieregularne kieszonkowe, 32,43% – regularnie a 18,91% nie dostawało wcale. Na podstawie testu niezależności Chi-Kwadrat ($\alpha=0,05$, p-wartość=0,913, p-wartość $\geq\alpha$) potwierdza się widoczny już w analizie wniosek, że miejsce zamieszkania nie różnicuje istotnie odpowiedzi na pytanie o kieszonkowe.

Tabela 2. Gdy był Pan/Pani między 8 a 16 rokiem życia, mógł Pan/Pani wydawać pieniądze jak chciał?

Miejsce zamieszkania w okresie dzieciństwa	Kategorie odpowiedzi				Ogółem
	Od moich rodziców zależało, jak wydałem wszystkie moje pieniądze	Decydowałem/am samodzielnie, rodzice (opiekunowie) jedynie mi doradzali	Decydowałem/am samodzielnie, informowałem jedynie o moich decyzjach	Mogłem/am zdecydować samodzielnie o wszystkich wydatkach, bez informowania nikogo	
Miasto	2	20	11	4	37
	1,74%	17,39%	9,57%	3,48%	32,17%
Małe miasto	2	31	10	4	47
	1,74%	26,96%	8,70%	3,48%	40,87%
Wieś	1	19	5	6	31
	0,87%	16,52%	4,35%	5,22%	26,96%
Ogółem	5	70	26	14	115
	4,35%	60,87%	22,61%	12,17%	100,00%

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Ankietowani (tabela 2) oceniali swobodę wydatkowania swoich pieniędzy jako dzieci i w większości dysponowali swobodą wydatków (95,65%). W tej grupie 60,87% rodzice i opiekunowie doradzali, a część – 22,61% informowała jedynie rodziców o swoich decyzjach. 12,17% cieszyła się pełną swobodą. Jedynie 4,35% zadeklarowało, że od rodziców zależało, jak dziecko wyda swoje pieniądze. Na podstawie testu niezależności Chi-Kwadrat można uznać, że nie ma istotnej statystycznie różnicy pomiędzy otrzymywaniem w okresie dzieciństwa kieszonkowego przez dzieci zamieszkałe na wsi i w mieście.

Pierwsze lekcje dotyczące gospodarowania własnymi pieniędzmi młody człowiek otrzymuje zwykle w domu rodzinnym. Rodzice i dziadkowie mogą aktywnie angażować się w taką naukę, udzielając cennych rad.

Postawiono pytanie o to, czy rodzice (dziadkowie) próbowali nauczyć badanego, jak dobrze gospodarować własnymi pieniędzmi. Tabela 3 przedstawia uzyskane wyniki, zróżnicowane płcią respondentów.

Tabela 3. Czy Pana/Pani rodzice (dziadkowie) próbowali nauczyć Pana/Panią, jak dobrze gospodarować własnymi pieniędzmi?

Płeć respondentów	Kategorie odpowiedzi		Ogółem
	Tak, udzielali mi rad i praktycznej pomocy	Nie, uczyłam/em się tego sam(a)	
Kobieta	70 60,87%	19 16,52%	89 77,39%
Mężczyzna	18 15,65%	8 6,96%	26 22,61%
Ogółem	88 76,52%	27 23,48%	115 100,00%

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Aktywne wsparcie w nauce gospodarowania własnymi środkami otrzymywało 76,52% badanych. Jednocześnie, niemal co czwarty student (23,48%) takiego wsparcia nie miał. Odnosząc otrzymane wyniki do płci respondentów, uznać należy, że nie różnicuje ona otrzymanych wyników istotnie (na podstawie testu niezależności Chi-Kwadrat: $\alpha=0,05$, p-wartość= 0,319, p-wartość $\geq\alpha$).

Tabela 4. Czy Pana/Pani rodzice (dziadkowie) zachęcali Pana/Panią do oszczędzania pieniędzy, kiedy był Pan/Pani między 8 a 16 rokiem życia?

Płeć respondentów	Kategorie odpowiedzi			Ogółem
	Tak, podkreślali konieczność oszczędzania, powiedzieli mi, jak ważne jest oszczędzanie	Nie, wcale	Nie pamiętam	
Kobieta	80 69,57%	8 6,96%	1 0,87%	89 77,39%
Mężczyzna	23 20,00%	3 2,61%	0 0,00%	26 22,61%
Ogółem	103 89,57%	11 9,57%	1 0,87%	115 100,00%

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Oszczędzanie pieniędzy to pożądane zachowanie, pozwalające pełniej zaspokajać potrzeby przyszłe. Według teorii dochodu permanentnego i teorii cyklu życia (ich twórcami są M. Friedman i F. Modigliani) konsumpcja jest planowana w całym cyklu życia i rozkładana w czasie (Skibińska-Fabrowska, 2016, s. 24). W rozumieniu ekonomistów oszczędności

stanowią różnicę pomiędzy dochodem i bieżącą konsumpcją. Młodzież uczy się kontrolowania swoich pieniędzy i wydatków poprzez obserwację tego typu zachowań u rodziców, które traktowane są jako pewien wzorzec. Młody człowiek zachęcany do tego przez bliskich, może wyrobić w sobie ten pożyteczny nawyk. Badanych zapytano, czy rodzice (dziadkowie) zachęcali ich do oszczędzania pieniędzy (tabela 4).

Zdecydowana większość respondentów zachęcana była do oszczędzania. Nie różnicuje tego płeć (na podstawie testu niezależności Chi-Kwadrat: $\alpha=0,05$, p-wartość=0,805, p-wartość $\geq\alpha$). Tylko 9,57% badanych odpowiedziało negatywnie na to pytanie. Dotychczasowe wyniki badań również wskazywały, że rodzice mogą wywierać wpływ na kształtowanie się tej umiejętności poprzez modelowanie (Mischel, 1961; Bandura i Mischel, 1965, za: Webley i Nyhus, 2006) oraz poprzez prezentowane style wychowania rodzicielskiego (Reitman i Gross, 1997). Dawanie przykładu to również sposób pokazywania dzieciom pożądanych zachowań. Ankietowani wskazali, że ich rodzice (opiekunowie) oszczędzali pieniądze (92,17%). Jedynie 7,83% odpowiedziało na to pytanie negatywnie. Na podstawie testu niezależności Chi-Kwadrat ($\alpha=0,05$, p-wartość=0,159, p-wartość $\geq\alpha$), uznano, że płeć (podobnie jak miejsce zamieszkania i wiek) nie różnicują istotnie odpowiedzi.

Tabela 5. Czy Pana/Pani rodzice (opiekunowie) oszczędzali pieniądze?

Miejsce zamieszkania w okresie dzieciństwa	Kategorie odpowiedzi		Ogółem
	Tak	Nie	
Miasto	35 30,43%	2 1,74%	37 32,17%
Małe miasto	45 39,13%	2 1,74%	47 40,87%
Wieś	26 22,61%	5 4,35%	31 26,96%
Ogółem	106 92,17%	9 7,83%	115 100,00%

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Należy stwierdzić, że socjalizacja finansowa w aspekcie oszczędzania – zachęcania do niego i dawania przykładu swoim zachowaniem – przebiegała pozytywnie. Na podstawie testu niezależności Chi-Kwadrat nie wykazano zależności pomiędzy miejscem zamieszkania a oszczędzaniem pieniędzy przez rodziców badanej grupy.

Pytanie następne dotyczyło skłonności do oszczędzania (tabela 6). Ankietowani odpowiadali, co robią z pieniędzmi pozostałymi po zapłaceniu niezbędnych wydatków na

jedzenie, czynsz/kredyt i inne potrzebne rzeczy. Kobiety w większym stopniu wskazują gotowość do zaoszczędzenia tyle, ile jest możliwe, jak również częściej niż mężczyźni odpowiadają, że część wydadzą, a część odłożą na przyszłe potrzeby. Jednocześnie stosunkowo mniej ich w grupie, która wydaje swoje pieniądze natychmiast.

Tabela 6. Niektórzy ludzie wydają wszystkie swoje pieniądze natychmiast. Inni oszczędzają trochę pieniędzy, aby mieć środki w razie nagłej potrzeby. Proszę wskazać co robi Pan/Pani z pieniędzmi, które pozostały po zapłaceniu niezbędnych wydatków na jedzenie, czynsz/kredyt i innych potrzebnych rzeczy.

Płeć respondentów	Kategorie odpowiedzi			Ogółem
	Lubię wydawać wszystkie moje pieniądze natychmiast	Część wydam, część odłożę na przyszłe potrzeby	Chcę zaoszczędzić tyle, ile możliwe	
Kobieta	3 2,61%	62 53,91%	24 20,87%	89 77,39%
Mężczyzna	4 3,48%	13 11,30%	9 7,83%	26 22,61%
Ogółem	7 6,09%	75 65,22%	33 28,70%	115 100,00%

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Na podstawie testu niezależności Chi-Kwadrat uzyskano wartość $\alpha=0,05$, p-wartość=0,41, p-wartość< α , oraz współczynnika V-Cramera, który wynosi $\phi=0,235$ dowiedziono, że zależność pomiędzy płcią badanych a sposobem wydatkowania pieniędzy istnieje.

Kontrolowanie wydatków jest umiejętnością, która wspomaga gospodarowanie budżetem. Badanych zapytano o to czy mają trudności z kontrolowaniem swoich wydatków. Tabela 7 przedstawia uzyskane wyniki zróżnicowane płcią badanych.

Tabela 7. Czy ma Pan/Pani trudności z kontrolowaniem swoich wydatków? Proszę wskazać, jak trudno jest dla Pana/Pani kontrolować swoje wydatki

Płeć respondentów	Kategorie odpowiedzi				Ogółem
	Bardzo łatwe	W miarę łatwe	Trudne	Bardzo trudne	
Kobieta	12 10,43%	67 58,26%	9 7,83%	1 0,87%	89 77,39%
Mężczyzna	7 6,09%	14 12,17%	5 4,35%	0 0,00%	26 22,61%
Ogółem	19 16,52%	81 70,43%	14 12,17%	1 0,87%	115 100,00%

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Rozmowy o ekonomii i finansach prezentujące poglądy najbliższych, dają możliwość dzieciom przyswojenia nowej wiedzy. Warto zwrócić uwagę, iż w Polsce rodzice przykładają

raczej niewielką wagę do edukacji ekonomicznej swoich dzieci, co jest najprawdopodobniej związane z niską świadomością ekonomiczną dorosłych Polaków (Domurat i in., 2008; Maison, 2009). Badanych zapytano, czy rozmawiano o ekonomii i finansach w ich rodzinnych domach. Tabela 8 prezentuje otrzymane odpowiedzi zróżnicowane miejscem zamieszkania.

Tabela 8. Czy rozmawiano o ekonomii i finansach w Pana/Pani domu?

Miejsce zamieszkania w okresie dzieciństwa	Kategorie odpowiedzi			Ogółem
	Nigdy	Rzadko	Często	
Miasto	5 4,35%	23 20,00%	9 7,83%	37 32,17%
Małe miasto	2 1,74%	34 29,57%	11 9,57%	47 40,87%
Wieś	1 0,87%	18 15,65%	12 10,43%	31 26,96%
Ogółem	8 6,96%	75 65,22%	32 27,83%	115 100,00%

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Należy stwierdzić, że większość studentów zadeklarowała, że w ich domach o ekonomii i finansach rozmawiano rzadko i miejsce zamieszkania nie różnicuje tych odpowiedzi. Na podstawie testu niezależności Chi-Kwadrat ($\alpha=0,05$, p-wartość=0,209, p-wartość $\geq\alpha$), uznano powyższe zmienne za niezależne. 27,83% badanych deklaruje, że takie rozmowy odbywały się często i jest to pozytywne zjawisko sprzyjające socjalizacji finansowej.

Posiadanie konta w banku przez dziecko daje mu możliwość zapoznania się z jego funkcjonowaniem, jak również ułatwia oszczędzanie. Obecnie jest to praktyka częsta. W przypadku badanej zbiorowości, dla której okres istotny z punktu widzenia socjalizacji przypadał na lata 2005-2009, dopiero zyskiwała na popularności.

W tabeli 9 przedstawiono odpowiedzi na pytanie o konto w banku. Dwie trzecie badanej zbiorowości nie posiadało konta. Na podstawie testu niezależności Chi-Kwadrat, nie ma istotnej zależności pomiędzy zmiennymi, podobnie jak w przypadku wieku i miejsca zamieszkania. Nie wykazano istotnych różnic pomiędzy liczebnościami odpowiedzi na pytanie dotyczące posiadania konta bankowego. Wynik ten pozwala przypuszczać, że sytuacja dzieci była podobna bez względu na płeć czy miejsce zamieszkania.

Tabela 9. Płeć respondentów a posiadanie w dzieciństwie konta w banku

Płeć respondentów	Kategorie odpowiedzi		Ogółem
	Tak	Nie	
Kobieta	28 24,35%	61 53,04%	89 77,39%
Mężczyzna	11 9,57%	15 13,04%	26 22,61%
Ogółem	39 33,91%	76 66,09%	115 100,00%

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

W celu zgłębienia zjawiska socjalizacji w badanej zbiorowości utworzono tabele krzyżowe. Zbadano, czy istnieją zależności pomiędzy otrzymywaniem kieszonkowego, a sposobem dysponowania wolnymi kwotami u badanych. Tabela 10 przedstawia uzyskane wyniki.

Tabela 10. Otrzymywanie kieszonkowego a dysponowanie wolnymi środkami

Wyszczególnienie		Proszę wskazać, co robi Pan/Pani z pieniędzmi, które pozostały po zapłaceniu niezbędnych wydatków na jedzenie, czynsz/kredyt i innych potrzebnych rzeczy			Ogółem
		Lubię wydawać wszystkie moje pieniądze natychmiast	Część wydam, część odłożę na przyszłe potrzeby	Chcę zaoszczędzić tyle, ile możliwe	
Gdy był Pan/Pani między 8 a 16 rokiem życia, otrzymywał Pan/Pani od rodziców (opiekunów) kieszonkowe?	Tak, regularnie	2 1,74%	25 21,74%	9 7,83%	36 31,30%
	Tak, ale czasami o tym zapominali	5 4,35%	35 30,43%	12 10,43%	52 45,22%
	Nie	0 0,00%	15 13,04%	12 10,43%	27 23,48%
Ogółem		7 6,09%	75 65,22%	33 28,70%	115 100,00%

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Wśród osób, które chcą zaoszczędzić jak najwięcej, najliczniejsze grupy stanowią ci, którzy nie otrzymywali kieszonkowego, lub otrzymywali je nieregularnie. Osoby z regularnym kieszonkowym są najmniej reprezentowane w tej kategorii (7,83%). Osoby, które lubią od razu wydawać swoje pieniądze są nieliczne (1,74% z regularnym kieszonkowym i 4,35% z nieregularnym kieszonkowym). Wśród osób, które część chce odłożyć na swoje przyszłe potrzeby, a część wydać, najwięcej jest osób z nieregularnym

kieszonkowym. Na podstawie testu niezależności Chi-Kwadrat nie wykazano zależności pomiędzy otrzymywaniem kieszonkowego a oszczędzaniem w wieku dorosłym. Następną tabelą krzyżową przedstawia zestawienie pytania o to, czy rodzice (dziadkowie) próbowali nauczyć badanego, jak dobrze gospodarować własnymi pieniędzmi, z pytaniem o to co badani w życiu dorosłym robią z pieniędzmi, które pozostały po zapłaceniu niezbędnych wydatków na jedzenie, czynsz/kredyt i innych potrzebnych rzeczy.

Tabela 11. Nauka gospodarowania pieniędzmi w dzieciństwie a wydatkowanie wolnych środków w dorosłości

Wyszczególnienie		Proszę wskazać co robi Pan/Pani z pieniędzmi, które pozostały po zapłaceniu niezbędnych wydatków na jedzenie, czynsz/kredyt i innych potrzebnych rzeczy.			Ogółem
		Lubię wydawać wszystkie moje pieniądze natychmiast	Część wydam, część odłożę na przyszłe potrzeby	Chcę zaoszczędzić tyle, ile możliwe	
Czy Pana/Pani rodzice próbowali nauczyć Pana/Panią, jak dobrze gospodarować własnymi pieniędzmi?	Tak, udzielali mi rad i praktycznej pomocy	5 4,35%	60 52,17%	23 20,00%	88 76,52%
	Nie, uczyłam/em się tego sam(a)	2 1,74%	15 13,04%	10 8,70%	27 23,48%
Ogółem		7 6,09%	75 65,22%	33 28,70%	115 100,00%

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Najpopularniejsza odpowiedź, w której część pieniędzy będzie wydana, a część oszczędzona, została udzielona przez 65,22% badanych. Wskazywali ją w równym stopniu studenci uczeni, jak i nie uczeni w dzieciństwie, gospodarowania własnymi pieniędzmi. Na podstawie testu niezależności Chi-Kwadrat ($\alpha=0,05$, p -wartość=0,482, p -wartość $\geq\alpha$) otrzymano wynik, który rozstrzyga, że nie ma zależności pomiędzy nauką gospodarowania pieniędzmi w dzieciństwie a wydatkowaniem wolnych środków w dorosłości.

Interesujące wydało się sprawdzenie, czy aktywne nauczanie oszczędzania przez rodziców i opiekunów mogło sprawić, że dorośli ludzie będą je bardziej wcielać w życie dorosłe, od respondentów, którzy tego nie mieli (tabela 12). Warto przytoczyć, iż Stacey (1982) wskazuje, że postawy wobec oszczędzania są mocno związane ze sposobem wychowania oraz stylem życia, jednak dotychczas nie rozstrzygnięto, jak postawy te rozwijają się i zmieniają się w okresie adolescencji.

Tabela 12. Zachęta rodziców do oszczędzania w dzieciństwie a skłonność do oszczędzania w dorosłości

Wyszczególnienie		Niektórzy ludzie wydają wszystkie swoje pieniądze natychmiast. Inni oszczędzają trochę pieniędzy, aby mieć środki w razie nagłej potrzeby. Proszę wskazać co robi Pan/Pani z pieniędzmi, które pozostały po zapłaceniu niezbędnych wydatków na jedzenie, czynsz/kredyt i innych potrzebnych rzeczy.			Ogółem
		Lubię wydawać wszystkie moje pieniądze natychmiast	Część wydam, część odłożę na przyszłe potrzeby	Chcę zaoszczędzić tyle, ile możliwe	
Czy Pana/Pani rodzice zachęcali Pana/Panią do oszczędzania pieniędzy, kiedy był Pan/Pani między 8 a 16 rokiem życia?	Tak, podkreślali konieczność oszczędzania	5 4,35%	70 60,87%	28 24,35%	103 89,57%
	Nie, wcale	2 1,74%	5 4,35%	4 3,48%	11 9,57%
	Nie pamiętam	0 0,00%	0 0,00%	1 0,87%	1 0,87%
Ogółem		7 6,09%	75 65,22%	33 28,70%	115 100,00%

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Otrzymane wyniki dotyczące zależności pomiędzy otrzymywaniem zachęt od rodziców do oszczędzania w okresie dzieciństwa a skłonnością do oszczędzania swoich środków pieniężnych przez młodych dorosłych biorących udział w badaniu zaprezentowano w tabeli 12. Nieliczne badania dotyczące wpływu edukacji ekonomicznej w rodzinie (Webley i Nyhus, 2006; Trzcńska, 2008) wskazują, iż rodzice mogą wywierać pozytywny wpływ na uczenie dzieci oszczędzania pieniędzy. Wykazano w tych badaniach, iż aktywna edukacja ekonomiczna w dzieciństwie zwłaszcza w formie zachęt sprzyja kształtowaniu się skłonności do oszczędzania oraz jest związana z wysokością oszczędności bankowych w dorosłym życiu, chociaż korelacje uzyskane przez badaczy nie były wysokie (Webley i Nyhus, 2006). Na podstawie testu niezależności Chi-Kwadrat można stwierdzić, że zachęcanie do oszczędzania nie różnicuje skłonności do niego w dorosłości w sposób istotny ($\alpha=0,05$, p-wartość=0,167, p-wartość $\geq\alpha$), co potwierdziło wcześniejsze badania Holendrów.

Sprawdzono, czy stosunek do własności i posiadania rzeczy materialnych jest zróżnicowany tym, czy rodzice (dziadkowie) próbowali nauczyć badanego, jak dobrze gospodarować własnymi pieniędzmi. Tabela 13 prezentuje otrzymane wyniki. Na podstawie testu niezależności Chi-Kwadrat ($\alpha=0,05$, p-wartość=0,027, p-wartość $<\alpha$) stwierdzono, że pomiędzy nauką gospodarowania pieniędzmi w okresie dzieciństwa a gromadzeniem dóbr

w wieku dorosłym istnieje zależność. Do zbadania siły związku między zmiennymi wykorzystano współczynnik V-Cramera, który wynosi $\phi=0,250$, co oznacza, że zależność pomiędzy zmiennymi jest słaba. Badani, którzy otrzymali wsparcie od rodziców (dziadków) w zakresie nauki gospodarowania swoimi pieniędzmi w większym stopniu starają się mieć rzeczy tylko potrzebne, niż pozostali.

Tabela 13. Znaczenie własności i posiadania dóbr trwałych a nauczanie gospodarowania własnymi pieniędzmi

Wyszczególnienie		Jakie ma znaczenie dla Pana/Pani posiadanie i własność dóbr?			Ogółem
		Nigdy nie pozbywam się zgromadzonych rzeczy. Zawsze coś się może kiedyś przydać.	Staram się mieć rzeczy tylko potrzebne	Pozbywam się zbędnych rzeczy	
Czy Pana/Pani rodzice (dziadkowie) próbowali nauczyć Pana/Panią, jak dobrze gospodarować własnymi pieniędzmi?	Tak, udzielali mi rad i praktycznej pomocy	26 22,61%	50 43,48%	12 10,43%	88 76,52%
	Nie, uczyłam/em się tego sam(a)	3 2,61%	23 20,00%	1 0,87%	27 23,48%
Ogółem		29 25,22%	73 63,48%	13 11,30%	115 100,00%

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Tabela 14. Zachęcanie do oszczędzania w dzieciństwie a stosunek dorosłych do własności i posiadania rzeczy

Czy Pana/Pani rodzice zachęcali Pana/Panią do oszczędzania pieniędzy, kiedy był Pan/Pani między 8 a 16 rokiem życia?	Jakie ma znaczenie dla Pana/Pani posiadanie i własność dóbr?			Ogółem
	Nigdy nie pozbywam się zgromadzonych rzeczy	Staram się mieć rzeczy tylko potrzebne	Pozbywam się zbędnych rzeczy	
Tak, podkreślali konieczność oszczędzania	27 23,48%	65 56,52%	11 9,57%	103 89,57%
Nie, wcale	1 0,87%	8 6,96%	2 1,74%	11 9,57%
Nie pamiętam	1 0,87%	0 0,00%	0 0,00%	1 0,87%
Ogółem	29 25,22%	73 63,48%	13 11,30%	115 100,00%

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Zbadano, czy istnieje zależność między zachęcaniem do oszczędzania w dzieciństwie przez rodziców i opiekunów a stosunkiem do własności i posiadania wykazywanym przez

dorosłych w życiu dorosłym. Tabela 14 przedstawia otrzymane wyniki. Na podstawie testu niezależności Chi-Kwadrat ($\alpha=0,05$, p-wartość=0,310, p-wartość $\geq\alpha$), uznano, że nie ma zależności pomiędzy stosunkiem do posiadania młodych dorosłych a zachęcaniem ich do oszczędzania w okresie dzieciństwa przez rodziców.

Rodzice, którzy przekazywali dzieciom konieczność oszczędzania, mogli wyrobić w młodym człowieku umiejętność kontrolowania wydatków. Tabela 15 przedstawia odpowiednie zestawienie pytań.

Tabela 15. Zachęcanie do oszczędzania w dzieciństwie a kontrolowanie wydatków w dorosłości

Czy Pana/Pani rodzice zachęcali Pana/Panią do oszczędzania pieniędzy, kiedy był Pan/Pani między 8 a 16 rokiem życia?	Czy ma Pan/Pani trudności z kontrolowaniem swoich wydatków? Proszę wskazać, jak trudno jest dla Pana/Pani kontrolować swoje wydatki.				Ogółem
	Bardzo łatwe	W miarę łatwe	Trudne	Bardzo trudne	
Tak, podkreślali konieczność oszczędzania	14 12,17%	76 66,09%	13 11,30%	0 0,00%	103 89,57%
Nie, wcale	4 3,48%	5 4,35%	1 0,87%	1 0,87%	11 9,57%
Nie pamiętam	1 0,87%	0 0,00%	0 0,00%	0 0,00%	1 0,87%
Ogółem	19 16,52%	81 70,43%	14 12,17%	1 0,87%	115 100,00%

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Tabela 16. Zachęcanie do oszczędzania dzieci a oszczędzanie dorosłych

Czy Pana/Pani rodzice zachęcali Pana/Panią do oszczędzania pieniędzy, kiedy był Pan/Pani między 8 a 16 rokiem życia?	Czy Pana/Pani rodzice (opiekunowie) oszczędzali pieniądze?		Ogółem
	Tak	Nie	
Tak, podkreślali konieczność oszczędzania	97 84,35%	6 5,22%	103 89,57%
Nie, wcale	8 6,96%	3 2,61%	11 9,57%
Nie pamiętam	1 0,87%	0 0,00%	1 0,87%
Ogółem	106 92,17%	9 7,83%	115 100,00%

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Na podstawie testu niezależności Chi-Kwadrat uznano, że pomiędzy zachęcaniem przez rodziców do oszczędzania w okresie dzieciństwa a kontrolowaniem swoich wydatków

w okresie dorosłości istnieje zależność. Do zbadania siły związku między zmiennymi wykorzystano współczynnik V-Cramera, który wynosi $\phi=0,235$. Rodzice, którzy zachęcali swoje dzieci do oszczędzania, sami przeważnie oszczędzali. Odpowiednie zestawienie pytań prezentuje tabela 16.

Zakończenie

W Polsce w ciągu ostatnich kilku lat powstało kilka raportów na temat wiedzy finansowej Polaków. Analizując ich wyniki można zauważyć niski poziom wiedzy i świadomości ekonomicznej Polaków (NBP, 2015).

Coraz wyraźniejszym wyzwaniem dla gospodarki i społeczeństwa staje się posiadanie przez członków gospodarstw domowych odpowiedniej wiedzy z zakresu finansów, kompetencji ekonomicznych (w tym – finansowych, a w szczególności bankowych oraz ubezpieczeniowych), dzięki którym jednostki będą świadomie i racjonalnie zarządzać własnymi środkami finansowymi. Nabyciu odpowiednich umiejętności i kompetencji finansowych służy pierwotna socjalizacja finansowa prowadzona w okresie dzieciństwa.

Jednym z głównych wniosków płynących z badania jest fakt, iż socjalizacja ekonomiczna mająca miejsce w rodzinie ma częściowy wpływ na kształtowanie postaw i zachowań oszczędnościowych młodych ludzi zgodnie z teorią społecznego uczenia się Bandury (2007). Hipoteza pierwsza zakładała też, że socjalizacja finansowa ma wpływ na późniejsze zachowania w dorosłości w aspekcie oszczędzania oraz racjonalnego dysponowania budżetem.

Analiza związków socjalizacji ekonomicznej w rodzinie z postawami i zachowaniami oszczędnościowymi zielonogórskich studentów ekonomii dostarczyła częściowego potwierdzenia hipotezy 1, wskazując, iż aktywna socjalizacja ekonomiczna w rodzinie sprzyja przejawianiu oszczędzania pieniędzy przez młodzież. W badaniach Trzcíńskiej, przeprowadzonych w 2008 roku na grupie 77 par rodzic – dziecko, dowiedziono, że dzieci rodziców stosujących aktywną edukację ekonomiczną (dawanie kieszonkowego, zachęcanie do oszczędzania, umiarkowaną kontrolę wydatków, włączanie dziecka w podejmowanie domowych decyzji finansowych) częściej posiadały zaoszczędzone pieniądze. Podobne wnioski z badania zaprezentowali Webley i Nyhus (2006) znajdując zależności pomiędzy socjalizacją ekonomiczną w okresie dzieciństwa i adolescencji z orientacją przyszłościową, poziomem wykształcenia oraz skłonnością raczej do oszczędzania niż wydawania pieniędzy wśród grupy młodych Holendrów.

Większość z badanych otrzymywała od rodziców kieszonkowe, chociaż blisko połowa badanych nieregularnie. Potwierdzono tu wcześniejsze wyniki polskich badań (Trzcńska, 2008; Ipsos, 2008; Maison i Rudzińska, 2008; Kupisiewicz, 2004; Goszczyńska, 1996) wskazujące na to, że stosunkowo niewielu rodziców daje dzieciom kieszonkowe regularnie – nie jest to zatem instrument powszechny. Około 60% respondentów decydowało samodzielnie jak wydatkować te środki, rodzice i opiekunowie jedynie pełnili rolę doradczą. Ponad $\frac{3}{4}$ badanych było uczonych, jak gospodarować własnymi pieniędzmi. Znacząca większość wskazała, że rodzice oszczędzali pieniądze oraz podkreślali swoim dzieciom konieczność oszczędzania. Oznacza to, iż młodzież, która w okresie dzieciństwa otrzymywała kieszonkowe, była zachęcana do oszczędzania i uczona zarządzania pieniędzmi, a także miała pewną swobodę w podejmowaniu własnych decyzji finansowych przejawia więcej różnych motywów oszczędzania pieniędzy.

Większość badanych (66,09%) nie miała konta w banku. Należy to uznać za znak czasów, kiedy to opisywane rozwiązanie dopiero zyskiwało na popularności. Badanie przeprowadzone na grupie studentów ekonomii Uniwersytetu Zielonogórskiego nie potwierdziło istotnej statystycznie zależności między regularnym otrzymywaniem kieszonkowego, czy zachęcaniem do oszczędzania dziecka przez bliskich a deklarowaną skłonnością do oszczędzania. Dzieci, które wiedziały, iż mogą liczyć na pieniądze od rodziców, miały mniejszą motywację do oszczędzania. Można zatem zastanawiać się, czy bezwarunkowe dawanie kieszonkowego (np. bez kontroli wydatków dziecka, ustalenia reguł dotyczących wydawania pieniędzy i bez zachęty do oszczędzania) nie oddziałuje czasem niekorzystnie na kształtowanie umiejętności i nawyków oszczędnościowych.

Ponadto warto podkreślić, że obserwacja zachowań dorosłych miała większe znaczenie w socjalizacji finansowej niż rozmowy na temat zarządzania pieniędzmi. Niemniej jednak studenci, którzy dorastali w rodzinach, w których otwarcie dyskutowano o pieniądzach, rozwijała umiejętności racjonalnego zarządzania finansami. Kontrolowanie wydatków dla 70,43% badanej zbiorowości jest w miarę łatwe. Jednocześnie w większości domów (65,22%) o finansach i ekonomii rozmawiano rzadko. Identyczne wyniki uzyskali Solheim, Zuiker i Levchenko w 2011 roku przeprowadzając badanie jakościowe z udziałem 217 studentów.

Wyniki na grupie zielonogórskich studentów pozwoliły również wyciągnąć wniosek, że osoby, które zadeklarowały, że rodzice i dziadkowie uczyli je dobrze gospodarować własnymi pieniędzmi, nie pozbywają się zbędnych rzeczy i posiadają tylko rzeczy potrzebne. Zachęceni w dzieciństwie do oszczędzania, badani łatwiej kontrolują wydatki. Do zbadania siły związku

między zmiennymi wykorzystano współczynnik V-Cramera, który pozwolił stwierdzić, że opisywana zależność pomiędzy zmiennymi jest słaba. Nie znaleziono jej także między próbami nauki dziecka gospodarowania własnymi pieniędzmi podejmowanymi przez bliskich, a skłonnością do oszczędzania.

Hipoteza druga zakładała, że socjalizacja finansowa jest zróżnicowana przez płeć, wiek i miejsce zamieszkania. Miejsce zamieszkania w żaden sposób nie różnicuje tendencji do oszczędzania. Hipotezę dotyczącą wzrostu skłonności młodzieży do oszczędzania wraz z wiekiem, potwierdzono tylko częściowo. Nie potwierdziło to wcześniej prowadzonych badań, gdzie zgodnie z przypuszczeniami starsza młodzież wykazywała bardziej pozytywne postawy wobec oszczędzania (Thomas i Furnham, 1984; Furnham, 1999, Ipsos Polska, 2005). Wyjątkiem są tu badania Gasparskiego (1991), w których jeden z wyników wskazywał, że wśród polskich dzieci wraz z wiekiem tendencja do oszczędzania maleje. Tylko w zakresie płci i deklarowanej skłonności do oszczędzania udało się ją potwierdzić. Skłonność do oszczędzania deklarują częściej kobiety.

Warto zaznaczyć, że brak korelacji pomiędzy płcią, wiekiem a socjalizacją finansową można łączyć z przyjętą metodologią badań, w których zakres socjalizacji ekonomicznej był oparty na doświadczeniach retrospektywnych oraz na mało reprezentatywnej próbie badanych.

Brak edukacji finansowej może być przyczyną niekorzystnych zjawisk o podłożu finansowym (Cicharska, Maciejasz-Świątkiewicz i Kędziarska-Szczepaniak, 2016, s. 73). Należć może do nich zakupoholizm, który polega na chronicznym niekontrolowanym dokonywaniu zakupów. Drugim rodzajem uzależnienia może być pracoholizm, obsesyjne angażowanie się w pracę. Wśród mechanizmów powstawania tego uzależnienia wskazuje się między innymi naśladowanie rodziców czy proces socjalizacji. Niektórzy używają pieniądza, by zapewnić sobie bezpieczeństwo i kompulsywnie oszczędzają, obsesyjnie poszukują zakupowych okazji czy gromadzą niepotrzebne materialne dobra. Zachowania te stają się zaburzeniem, jeżeli mają stały charakter i zmieniają sposób funkcjonowania w otoczeniu społecznym (Bogacka-Kisiel, 2012, s. 79).

Na podstawie badania można wskazać praktyczne wskazówki dotyczące tworzenia programów edukacji ekonomicznej dla nastolatków. W Polsce, mimo niskich kompetencji ekonomicznych społeczeństwa (Domurat i in., 2008; Maison, 2009), brakuje powszechnego kształcenia ekonomicznego kierowanego do szerokiego grona. Powstają co prawda programy edukacyjne prowadzone przez np. Fundację Kronenberga, PKO Bank Polski, Narodowy Bank

Polski, Fundację Promocji i Akredytacji Kierunków Ekonomicznych), jednak udział w nich bierze niewielka część populacji młodych Polaków. Widoczne jest więc, że funkcję edukacyjną wzmacniać muszą szkoły i instytucje finansowe. Warto również wzbogacić ofertę o programy lokalne z zakresu wiedzy finansowej, wyjazdy studyjne do instytucji finansowych, spotkania z praktykami ze świata ekonomii.

Ponadto na uczelni brakuje systematycznych i obowiązkowych zajęć kształtujących umiejętności podejmowania przemyślanych decyzji ekonomicznych poza przedmiotami z zakresu mikro- i makroekonomii związanych z podstawowym kierunkiem kształcenia. Warto wzbogacić ofertę o dodatkowe kursy skierowane zarówno do studentów, jak i dzieci i młodzieży na niższym poziomie kształcenia.

Ciekawym i wartościowym uzupełnieniem kursów dla uczniów byłaby również oferta szkoleń, warsztatów dla rodziców, odbywających się w tym samym czasie. Zajęcia pomogłyby rodzicom kształtować umiejętności przedsiębiorcze poprzez m.in. naukę racjonalnego gospodarowania pieniędzmi, wrażliwość na zagadnienia etyczne, bezpieczne korzystanie z dostępnej technologii.

Wiele aspektów związanych z socjalizacją finansową dzieci i młodzieży nie zostało jeszcze zbadanych. Brak jest wiedzy, która pozwoli zaprojektować odpowiednie, oparte na wynikach badań naukowych, programy edukacyjne przygotowujące młodych ludzi do samodzielnego i świadomego podejmowania działań ekonomicznych w dorosłym życiu.

Bibliografia

- Alhabeeb, M.J. (2002). On the development of consumer socialization of children. *Academy of Marketing Studies Journal*, 6, s. 9-14.
- Bandura, A. i Mischel, W. (1965). Modifications of self-imposed delay of reward through exposure to live and symbolic models. *Journal of Personality and Social Psychology*, 2(5), s. 698-705.
- Bogacka-Kisiel M. (2012), *Pieniądz a finanse gospodarstwa domowego* w: Bogacka-Kisiel, M. (red.), *Finanse osobiste. Zachowania – Produkty – Strategie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Bowen, C.F. (2002). *Financial knowledge of teens and their parents. Financial Counseling and Planning*, 13(2), s. 93-101.
- CBOS (2006). *Opinie o działalności sektora bankowego. Komunikat z badań*, Warszawa.

- Cicharska, M., Maciejasz-Świątkiewicz, M. i Kędzierska-Szczepaniak, A. (2016). *Edukacja finansowa. Moda czy konieczność*. Warszawa: Texter.
- Clarke, M.C., Heaton, M.B., Israelsen, C.L. i Eggett, D.L. (2005). The acquisition of family financial roles and responsibilities. *Family and Consumer Sciences Research Journal*, 33, s. 321-340.
- Danes, S. i Dunrud, T. (1993). *Children and money: Teaching children money habits for life*. Minnesota: Minnesota Extension: University of Minnesota.
- Dąbrowska, A., Janoś-Kresło, M. i Oziomek, I. (2005). *Ochrona i edukacja konsumentów we współczesnej gospodarce rynkowej*. Warszawa: PWE.
- Denegri Coria, M. (2010). *Introducción a la psicología económica*. Santiago: Universidad Miguel de Cervantes.
- Dew, J. i Xiao, J.J. (2011). The financial management behavior scale: Development and validation. *Journal of Financial Counseling and Planning*, 22(1), s. 43-59.
- Domurat, A., Kołodziej, S., Macko, A. i Tyszka, T. (2008). *Wiedza ekonomiczna polskiego społeczeństwa*. Warszawa: Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Zarządzania im. L. Koźmińskiego.
- Furnham, A. (1999). The saving and spending habits of young people. *Journal of Economic Psychology*, 20, s. 677-697.
- Furnham, A. (2001). Parental attitudes to pocket money/allowances for children. *Journal of Economic Psychology*, 22, s. 397-422.
- Furnham, A. i Thomas, P. (1984). Pocket money: A study of economic education. *British Journal of Developmental Psychology*, 2, s. 205-212.
- Gasparski, P. (1991). Oszczędzanie – psychologiczna charakterystyka motywów oszczędzania. Raport z badań. *Ekonomista*, 2, s. 347-353.
- Goszczyńska, M. (1996). Home economic education and economic activities of Polish adolescents. *Polish Psychological Bulletin*, 27 (3), s. 239-249.
- Goszczyńska, M. (2010). *Transformacja ekonomiczna w umysłach i zachowaniach Polaków*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Goszczyńska, M., Kołodziej, S. i Trzcńska, A. (2012). *Uwikłani w świat pieniądza i konsumpcji. O socjalizacji ekonomicznej dzieci i młodzieży*. Warszawa: Difin.
- Hira, T. K. (2012). Promoting sustainable financial behaviour: Implications for education and research. *International Journal of Consumer Studies*, 36(5), s. 502-507.
- Ipsos Polska (2005). *Kieszonkowe naszych dzieci. Raport z badań*. Warszawa.

- Ipsos Polska (2008). *Kieszonkowe naszych dzieci. Raport z badań*. Warszawa.
- Iwanicz-Drozdowska, M., Kitala, R., Matuszyk, A. i Nowak, A.K. (2011). Świadomość finansowa Polaków – wyniki badań ankietowych W: M. Iwanicz-Drozdowska (red.), *Edukacja i świadomość finansowa. Doświadczenia i perspektywy* (s. 190-234). Warszawa: Oficyna Wydawnicza SGH.
- Jorgensen, B.L. i Salva, J. (2010). Financial Literacy of Young Adults: The Importance of Parental Socialization. *Family Relations*, 59(4), s. 465-478.
- Kołodziejczyk, A. (2012). Trzy podejścia do wyjaśnienia natury procesu socjalizacji konsumenckiej. *Psychologia Społeczna*, 3(22), s. 272-280.
- Koposko, J.L. i Hershey, D.A. (2014). Parental and early influences on expectations of financial planning for retirement. *Journal of Personal Finance*, 13(2), s. 17-27.
- Kuchciak, I., Świeszczak, M., Świeszczak, K. i Marcinkowska, M. (2014). *Edukacja finansowa i inkluzja bankowa w realizacji koncepcji silver economy*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Kupisiewicz, M. (2004). *Edukacja ekonomiczna dzieci. Z badań nad rozumieniem wartości pieniądza i obliczeniami pieniężnymi*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
- Lewis, A., Webley, P. i Furnham, A. (1995). *The new economic mind: The social psychology of economic behaviour*. London: Harvester Wheatsheaf.
- Maciejasz-Świątkiewicz, M. (2016). Zachowania finansowe dzieci – problem finansów czy psychologii? Dylematy metodologiczne. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 425, s. 101-110.
- Maison, D. (2009). *Stan wiedzy finansowej Polaków. Raport Fundacji Kronenberga przy Citi Handlowy*. Warszawa: Dom Badawczy Maison.
- Maison, D. (2013). *Polak w świecie finansów*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Maison, D. i Rudzińska, J. (2008). *Dziecko jako konsument – jak dzieci oszczędzają i wydają pieniądze. Materiały z konferencji: Pieniądze w życiu człowieka*. Warszawa: Instytut Studiów Społecznych UW.
- Mischel, W. (1961). Preference for delayed reinforcement and social responsibility. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 62(1), s. 1-7.
- NBP (2015). *Stan wiedzy i świadomości finansowej Polaków*. Warszawa: Pracownia Badań i Innowacji Społecznych „Stocznia”.

- Opalińska, A. (2018). W poszukiwaniu komunikacji między pracownikami a pracodawcami: analiza porównawcza pokoleń funkcjonujących na współczesnym rynku pracy. *Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Zielonej Górze*, 9, s. 139-152.
- Otto, A.M.C. (2009). *The Economic Psychology of Adolescent Saving*. Exeter: University of Exeter.
- Pentor (2006), *Banki 2005. Zmiany w aktywności, postrzeganiu i odczuciach klientów. Raport z badań*, Warszawa.
- Reitman, D. i Gross, A. M. (1997). The relation of maternal child-rearing attitudes to delay of gratification among boys. *Child Study Journal*, 27(4), s. 279-300.
- Roland-Levy, Ch. (2004). W jaki sposób nabywamy pojęcia i wartości ekonomiczne? W: T. Tyszką (red.), *Psychologia ekonomiczna* (s. 277-299). Gdańsk: GWP.
- Skibińska-Fabrowska, I. (2016), Problem prywatnych oszczędności długoterminowych w polskim systemie emerytalnym. *Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Zielonej Górze*, 5, s. 16-30.
- Solheim, C.A., Zuiker, V.S. i Levchenko, P. (2011). Financial socialization family pathways: Reflections from college students' narratives. *Family Science Review*, 16, s. 97-112.
- Stacey, B. (1982). Economic socialization in the pre-adult years. *British Journal of Social Psychology*, 21, s. 159-173.
- Tang, N., Baker, A. i Peter, P. (2015). Investigating the disconnect between financial knowledge and: the role of parental influence and psychological characteristics in responsible financial behaviors among young adults. *Journal of Consumer Affairs*, 49(2), s. 376-406.
- Trzcńska, A. (2008). Psychologiczne i społeczne uwarunkowania dziecięcego oszczędzania. *Ruch Pedagogiczny*, 5, s. 53-70.
- Webley, P., Nyhus, E.K. (2006). Parents' influence on children's future orientation and saving. *Journal of Economic Psychology*, 27, s. 140-164.
- Webley, P., Nyhus, E.K. (2013). Economic socialization, saving and assets in European young adults. *Economics of Education Review*, 33, s. 19-30.
- Xiao, J.J., Chatterjee, S. i Kim, J. (2014). Factors associated with financial independence of young adults. *International Journal of Consumer Studies*, 38(4), s. 394-403.